

КОНТРОЛЬ І НАГЛЯД ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

CONTROL AND SUPERVISION OF STATE AUTHORITIES OVER THE ACTIVITIES OF RELIGIOUS ORGANIZATIONS

Дмитрієв Д.А., аспірант

Донецький державний університет внутрішніх справ

У статті наголошено, що органи державної влади здійснюють контрольні, наглядові та контрольно-наглядові функції по відношенню до релігійних організацій. Така діяльність здійснюється центральними органами виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері релігії, органи прокуратури, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, тісна взаємодія яких зумовлює виконання завдань передбачених ст. 2 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» та запобігання вчинення правопорушень.

Контроль органів державної влади за діяльністю релігійних організацій – це діяльність державних органів, наділених відповідними повноваженнями, яка спрямована на забезпечення законності, виконання та додержання законодавства про свободу совісті, світогляду, віросповідання, а також дотриманням статуту релігійної організації щодо мети й порядку її діяльності.

Проведений аналіз Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» засвідчив, що контроль за діяльністю релігійних організацій з боку реєструючих органів повинен здійснюватися за двома напрямками: контроль за дотриманням статуту релігійної організації щодо мети її діяльності; контроль за дотриманням статуту релігійної організації щодо порядку її діяльності. У разі виявлення правопорушень до релігійних організацій можуть бути застосовані наступні заходи державного примусу: 1) особисті, які спрямовані на засновника, члена релігійної організації (попередження); 2) майнові, які спрямовані на майновий стан релігійної організації (штраф, конфіскація предмета); 3) організаційні: припинення діяльності релігійної організації. Наголошено, що контроль повинні здійснювати органи місцевого самоврядування. З метою вдосконалення контролю з боку центральних органів виконавчої влади (ст. 29, 30 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації») за діяльністю релігійних організацій необхідне досягнення вертикальної узгодженості в контрольній діяльності з органами місцевого самоврядування (підтримали 58 % опитаних), а також удосконалення форм, методів і принципів державного контролю за діяльністю релігійних об'єднань в умовах воєнного стану, зростаючої екстремістської спрямованості, протидії пропаганді та дезінформації, забезпечення внутрішньої стабільності українського суспільства та міжнародної підтримки України.

Водночас, наглядова діяльність спрямована на запобігання вчиненню релігійними організаціями порушень законодавства, прав і законних інтересів громадян, статутних положень. Адміністративний нагляд за діяльністю релігійних організацій – забезпечення виконання загальнообов'язкових норм встановлених як законами, так і підзаконними актами, запобігання вчиненню релігійними організаціями порушень законодавства, прав і законних інтересів громадян, статутних положень та застосування до них заходів відповідальності. Наглядова діяльність органів прокуратури, органів виконавчої влади переслідує основну мету – запобігання вчинення такими організаціями порушень законодавства, прав і законних інтересів громадян, статутних положень та застосування до них заходів відповідальності.

Ключові слова: релігійна організація, віросповідання, адміністративно-правовий статус, контроль, нагляд.

The article emphasizes that state authorities carry out control, supervision and control-supervision functions in relation to religious organizations. Such activities are carried out by central bodies of executive power that ensure the formation and implementation of state policy in the field of religion, prosecutor's offices, local bodies of executive power and local self-government bodies, whose close interaction determines the fulfillment of the tasks provided for in Art. 2 of the Law of Ukraine «On Freedom of Conscience and Religious Organizations» and Prevention of Offenses.

The control of state authorities over the activities of religious organizations is the activity of state bodies endowed with appropriate powers, which is aimed at ensuring the legality, implementation and observance of legislation on freedom of conscience, worldview, religion, as well as compliance with the statute of a religious organization regarding the purpose and order of its activity.

The analysis of the Law of Ukraine «On Freedom of Conscience and Religious Organizations» proved that the control over the activities of religious organizations by the registering bodies should be carried out in two directions: control over compliance with the statute of the religious organization regarding the purpose of its activity; control over compliance with the charter of a religious organization regarding the order of its activities. In case of detection of offenses against religious organizations, the following measures of state coercion may be applied: 1) personal, directed at the founder, member of the religious organization (warning); 2) property related to the property status of a religious organization (fine, confiscation of an object); 3) organizational: termination of the activity of a religious organization. It was emphasized that control should be carried out by local self-government bodies. In order to improve the control of the central executive authorities (Articles 29, 30 of the Law of Ukraine «On Freedom of Conscience and Religious Organizations») over the activities of religious organizations, it is necessary to achieve vertical coordination in control activities with local self-government bodies (supported by 58% of respondents), and as well as improving the forms, methods and principles of state control over the activities of religious associations in the conditions of martial law, growing extremist orientation, countering propaganda and disinformation, ensuring the internal stability of Ukrainian society and international support for Ukraine.

At the same time, supervisory activities are aimed at preventing violations of legislation, rights and legitimate interests of citizens, statutory provisions by religious organizations. Administrative supervision of the activities of religious organizations - ensuring the fulfillment of mandatory norms established by both laws and by-laws, preventing religious organizations from committing violations of legislation, rights and legitimate interests of citizens, statutory provisions and the application of liability measures to them. The supervisory activity of the prosecutor's office and executive authorities pursues the main goal of preventing such organizations from committing violations of the law, the rights and legitimate interests of citizens, statutory provisions and the application of liability measures to them.

Key words: religious organization, religion, administrative and legal status, control, supervision.

Постановка проблеми. Проголошення у ст. 35 Конституції України права на свободу світогляду та віросповідання і закріплення принципу відокремлення церкви й релігійних організацій від держави стали конституційним підґрунтям для формування адміністративно-правового статусу релігійних організацій [15]. Становлення України як розвинутої європейської держави, прагнення до найшвидшої євроінтеграції ставить на порядок ден-

ний ряд проблемних питань у державно-конфесійній сфері, без вирішення яких гарантування і реалізація прав та законних інтересів у цій галузі матимуть лише абстрактний характер.

Держава по відношенню до всіх недержавних організацій, і в тому числі релігійних, здійснює контроль і нагляд за їхньою діяльністю в особі своїх органів. Загальна мета контролю і нагляду, як відомо, полягає в тому, щоб

виявляти фактичний стан справ у будь-якому процесі, співставляти відповідність цього стану наміченим цілям і в разі необхідності застосовувати корегуючі заходи по приведенню підконтрольного об'єкта до належного стану. Природно, що найефективнішою є така організація контрольної та наглядової діяльності, яка допомагає завчасно виявляти насамперед причини тих чи інших порушень [1].

Мета дослідження – охарактеризувати контроль і нагляд органів державної влади за діяльністю релігійних організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безпосередньо питанням правового статусу релігійних організацій присвятили свої праці М. Ю. Бабій, С. В. Бубнов, В. О. Бурковська, Н. Б. Вагіна, М. М. Василенко, Є. Є. Додіна, П. В. Карпунчев, М. О. Кравцова, В. М. Малишко, М. В. Палій, П. К. Подобед, І. О. Пристінський, Г. Л. Сергієнко, В. Г. Чорна, В. З. Чернописька, В. Д. Фучеджі, Н. Л. Шевченко, О. С. Шморгун, та ін. Водночас, в умовах сьогодення потребує додаткового аналізу контрольної-наглядова діяльність органів державної влади за діяльністю релігійних організацій з урахуванням воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в наукових працях та в чинному законодавстві досить часто як синонімом до терміну «контроль» вживається термін «нагляд», проте слід визнати, що їх розрізнення ще недостатньо досліджено. На нечіткість розмежування цих понять звертає увагу О.Ф. Андрійко, зазначаючи, що деякі органи виконавчої влади можна назвати контрольними-наглядовими, оскільки в окремих випадках майже не можливо відокремити контрольні функції від наглядових [2, с. 169].

У працях багатьох юристів, представників різних галузей права, терміни «контроль» і «нагляд» вживаються в якості ідентичних. Так, А.В. Міцкевич об'єднує поняття контролю та нагляду за дотриманням законів єдиним терміном «нагляд», наголошуючи, що нагляд здійснюється прокуратурою, судом, правоохоронними органами тощо [3, с. 32]. У такому випадку, контроль вважається ширшим за нагляд, тобто нагляд також можна розглядати як елемент контролю, як звужений контроль, але звужений лише відносно сфери свого застосування. Як бачимо, сьогодні думки дослідників щодо наповнення значення термінів «контроль» та «нагляд» не є однотайними. Також, слід зазначити, що і в довідкових джерелах немає єдиного визначення терміну «контроль». Деякі автори визначають контроль як специфічний різновид юридичного процесу [4, с. 69-70], як правову форму діяльності [5, с. 152] або як функцію компетентних державних органів [6, с. 217].

Необхідно зауважити, що в Україні серед державних органів існують, по-перше, органи, що мають назву, яка вказує на їх контрольну чи наглядову діяльність та, по-друге, органи, у назві яких безпосередньо не згадуються терміни «контроль» або «нагляд», проте до їхньої компетенції відноситься здійснення контрольної чи наглядової діяльності. Проте ні назва органу, ні назва повноважень не є загальногалузевим критерієм розрізнення «контролю» і «нагляду». Вказані назви – це тільки формальний критерій їх розмежування, оскільки «нагляд» органів нагляду, органів з наглядовими повноваженнями, законодавець досить часто характеризує за допомогою терміну «контроль», тобто нагляд знаходить свій вираз у певній контрольній діяльності, а отже, «нагляд», по суті є не що інше як «контроль». Саме це вказує на синонімію цих понять у контексті відповідного нормативно-правового акту [7].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» державний нагляд (контроль) – діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки

Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування (органи державного нагляду (контролю)) в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища [8].

Як зазначає Ю. Ю. Басова, нагляд здійснюється органами щодо суб'єктів, які їм організаційно не підпорядковані, а контроль здійснюється органами щодо організаційно підпорядкованих суб'єктів, хоча в окремих випадках – і щодо непідпорядкованих суб'єктів; у процесі нагляду застосовуються заходи адміністративного впливу, а за результатами контролю можуть застосовуватися і дисциплінарні заходи; нагляд здійснюється за дотриманням відповідними суб'єктами спеціальних норм і правил, а контроль – за діяльністю підконтрольних об'єктів у цілому чи окремими її аспектами [9, с. 12].

Наступний спосіб правоохоронної діяльності щодо релігійних об'єднань, а саме контроль-наглядова діяльність, здійснюється державними інспекціями, які за своїм організаційним статусом є структурними підрозділами відповідних міністерств, але з повноваженнями за межами галузі, тобто поширюються на громадян та інші організації. Таким чином, державні інспекції поширюють свої повноваження на всі, без винятку, організації, у тому числі й релігійні об'єднання, в рамках своєї компетенції. Контрольно-наглядова діяльність полягає за своїм змістом в проведенні перевірки наглядовою характеру з подальшим прийняттям заходів, але заходів не заохочувальних і не дисциплінарних, а заходів адміністративного примусу – попереджувального характеру і адміністративних стягнень [10].

Варто зауважити, що контроль через зазначені в нормах права дії, здійснюється у межах вже існуючих або таких, що лише виникають відносин і змінює чи коригує їх зв'язки, приводить у відповідність з чинним законодавством. Якщо ж при правовій оцінці дій, що контролюються, виявиться неправомірна поведінка суб'єкта контролю, тоді застосовуються правоохоронні заходи. При цьому норми права відіграють як регулюючу, так і охоронну функцію. У зв'язку з цим, контроль-наглядова діяльність проводиться відповідними організаційно-управлінськими методами, що становлять собою сукупність способів і засобів, які давали б можливість виявити будь-які негативні факти щодо правопорушень [11] законодавства про свободу совісті та релігійні організації.

Ураховуючи вищевикладене, зазначимо, що *контроль органів державної влади за діяльністю релігійних організацій – це діяльність державних органів, наділених відповідними повноваженнями, яка спрямована на забезпечення законності, виконання та додержання законодавства про свободу совісті, світогляду, віросповідання, а також дотриманням статуту релігійної організації щодо мети й порядку її діяльності. Адміністративний нагляд за діяльністю релігійних організацій – забезпечення виконання загальнообов'язкових норм встановлених як законами, так і підзаконними актами, запобігання вчиненню релігійними організаціями порушень законодавства, прав і законних інтересів громадян, статутних положень та застосування до них заходів відповідальності.*

У ст. 7 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» позначений предмет контролю – відповідність діяльності релігійних об'єднань статутним цілям. У цій же статті, а також в інших статтях Закону і в інших нормативних актах закріплені повноваження органів юстиції при здійсненні цієї діяльності [12]. Водночас, відповідно до ст. 29 цього ж Закону – забезпечення виконання та додержання законодавства про свободу совісті, світогляду, віросповідання та релігійні організації здійснюються у межах компетенції центральні органи виконавчої влади,

що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері релігії, інші центральні органи виконавчої влади, органи прокуратури, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування [12].

Однак, варто зауважити що наглядова діяльність прокуратури не розповсюджується на порядок утворення та діяльності релігійних організацій, у зв'язку з чим питання щодо створення єдиного державного контролюючого органу за діяльністю релігійних об'єднань набувають особливої актуальності. Також відкритим для вирішення залишається питання щодо визначення механізму забезпечення контролю та нагляду за діяльністю релігійних організацій, позаяк процедура реалізації ст. 29 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» не вирішена. Дискусія щодо вирішення цього питання, на думку М. О. Кравцової, безпосередньо пов'язана із усвідомленням іншої, не менш значущої проблеми, пов'язаної з утворенням спеціалізованого органу з контролю та нагляду за діяльністю релігійних організацій [13].

Здійснення контролю за відповідністю діяльності релігійних об'єднань статутним цілям – це одна з важливих функцій органів державної влади, зокрема Державної податкової служби України, Державної служби України з питань праці, Пенсійного фонду України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та ін. Тобто, до центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері релігії варто віднести Кабінет Міністрів України, Міністерство культури та інформаційної політики України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство юстиції України та ін. Прямий контроль і нагляд здійснюють Ради етнонаціональних організацій України при Міністерстві культури та інформаційної політики України й з питань співпраці з церквами та релігійними організаціями при Міністерстві освіти і науки України, а також Державна служба України з етнополітики та свободи совісті при Кабінеті Міністрів України. У контрольно-наглядовій діяльності також безпосередньо приймають участь й виконавчі структури – структурні підрозділи у зв'язках з релігійними організаціями в різних органах місцевої влади (наприклад КМДА).

Таким чином, контроль за додержанням законності у відносинах держави і об'єднань віруючих, сфері свободи віросповідання можуть здійснюватися як «спеціальними» органами державної влади, які представляють її в сфері релігії і об'єднань віруючих, так і тими органами, для яких ці повноваження могли б бути (або вже є) одними з напрямів їх діяльності. Отже, обрання певного варіанта залежить від збереження або ліквідації вказаних «спеціальних» органів державної влади і є питанням доцільності. Однак, відсутність закріплених законодавством України мети, підстав, форм тощо такого контролю порушує вимоги нормативного визначення процедури здійснення державою своїх дискреційних повноважень у відносинах з об'єднаннями віруючих.

Проведений аналіз Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» дозволив дійти до висновку, що контроль за діяльністю релігійних організацій з боку реєструючих органів повинен здійснюватися за двома напрямками:

- контроль за дотриманням статуту релігійної організації щодо мети її діяльності;
- контроль за дотриманням статуту релігійної організації щодо порядку її діяльності.

Контроль за дотриманням релігійною організацією статуту щодо мети її діяльності має на увазі перевірку з боку реєструючого органу відповідності фактичної діяльності релігійної організації заявленим в її статуті мети та завданням. Так, у 2022 р. ДЕСС здійснювала моніторинг участі представників національних меншин і корінних народів України у протидії російській військовій агресії після 24.02.2022, який покликаний зафіксувати

та вшанувати внесок національних меншин (спільнот) та корінних народів України у справу захисту України, а також збір даних для подальшої протидії пропаганді та дезінформації, за допомогою яких держава-агресор намагається маніпулювати етнічними питаннями для підтримки внутрішньої стабільності українського суспільства та міжнародної підтримки України. Зазначений моніторинг став зброєю у вирі дезінформації щодо поширення проявів дискримінації національних меншин та відмови офіційної влади від надання допомоги представникам національних меншин під час евакуації чи наданні пріоритетів при розподілі гуманітарної допомоги [14].

Згідно зі ст. 7 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» в якості релігійних визнаються організації, утворені з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру і діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, обирають, призначають і замінюють персонал згідно із своїми статутами (положеннями). Окрім своєї основної мети (сповідання і поширення віри) релігійні організації в установленому законом порядку мають право займатися й іншою діяльністю, яка відповідає її меті і не заборонена законом. При цьому предмет і цілі діяльності релігійної організації, як некомерційної організації, повинні бути визначені в її статуті відповідно до ст. 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [12].

Отже, діяльністю релігійної організації, що суперечить її статутним цілям, є: втрата релігійною організацією при здійсненні своєї діяльності характеру і ознак релігійної організації (спільне вчинення богослужінь, інших релігійних обрядів та церемоній, навчання релігії, релігійне виховання тощо); здійснення заборонених для релігійних організацій видів діяльності (участь у діяльності політичних партій і політичних рухів, надання їм матеріальної та іншої допомоги, передвиборча агітація, створення структурних підрозділів у державних і муніципальних установах та в інших не передбачених законом місцях, здійснення підприємницької діяльності, що не відповідає статутним цілям, продаж одержуваної гуманітарної і технічної допомоги і тощо); здійснення діяльності, в тому числі медичної, освітньої та іншої, без належно оформленого дозволу (ліцензії); здійснення діяльності, не передбаченої статутом релігійної організації; здійснення діяльності з приховування найменування та віросповідної приналежності релігійної організації; здійснення діяльності, пов'язаної з посяганнями на особу і права громадян, і з іншим порушенням Конституції і чинного законодавства України.

Відповідно до конституційного принципу відокремлення церкви і релігійних організацій від держави реєструючі органи (вказані напрямки контрольної діяльності знайшли відображення у п. 3, 4 Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті, якими закріплено компетенцію цього державного органу щодо здійснення державного контролю за додержанням законодавства про свободу совісті та релігійні організації) зобов'язані поважати внутрішні приписи релігійних організацій і не мають права втручатися в діяльність релігійних організацій, якщо вона не суперечить закону.

Не допускаються: проведення перевірок у релігійних організаціях під час богослужінь, проведення релігійних обрядів, церемоній та інших культових заходів; порушення прийнятих норм поведінки в культових будівлях і приміщеннях; образа релігійних почуттів і переконань громадян. Незаконне перешкоджання діяльності релігійних організацій або здійсненню релігійних обрядів тягне за собою відповідальність згідно з чинним законодавством. Про майбутню перевірку слід повідомити керівників релігійної організації.

Безпосередньо здійснення перевірки передбачає виконання наступних дій з боку реєструючого органу: вивчення матеріалів реєстраційної справи релігійної організації,

наявних в органі реєстрації заяв та звернень громадян, повідомлень медіа, що стосуються діяльності цієї організації; запити до правоохоронних, податкових та інших державних органів, щодо наявної у них інформації та відомостей, пов'язаних з діяльністю релігійної організації, що перевіряється; направлення за погодженням з релігійною організацією своїх представників для участі в проведених нею заходах; витребування і вивчення офіційної інформації та інших матеріалів релігійної організації, що стосуються її статутної діяльності, а також її структурних підрозділів; отримання роз'яснень від керівників та членів релігійної організації з питань, які належать до статутної діяльності релігійної організації; вчинення інших дій у межах встановленої законом компетенції реєструючого органу.

Водночас, наглядова діяльність спрямована на запобігання вчиненню релігійними організаціями порушень законодавства, прав і законних інтересів громадян, статутних положень та здійснюється центральними органами виконавчої влади, що забезпечують формування й реалізують державну політику у сфері релігії, органи прокуратури, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, тісна взаємодія яких зумовлює виконання завдань передбачених ст. 2 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» та запобігання вчинення правопорушень.

Висновки. Таким чином, органи державної влади здійснюють контрольні, наглядові та контрольно-наглядові функції по відношенню до релігійних організацій. Така діяльність здійснюється центральними органами виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері релігії, органи прокуратури, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, тісна взаємодія яких зумовлює виконання завдань передбачених ст. 2 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» та запобігання вчинення правопорушень.

Контроль органів державної влади за діяльністю релігійних організацій – це діяльність державних органів, наділених відповідними повноваженнями, яка спрямована на забезпечення законності, виконання та додержання законодавства про свободу совісті, світогляду, віросповідання, а також дотриманням статуту релігійної організації щодо мети й порядку її діяльності.

Проведений аналіз Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» засвідчив, що контроль за діяльністю релігійних організацій з боку реєструючих органів повинен здійснюватися за двома напрямками: контроль за дотриманням статуту релігійної організації щодо мети її діяльності; контроль за дотриманням статуту релігійної організації щодо порядку її діяльності. У разі виявлення правопорушень до релігійних організацій можуть бути застосовані наступні заходи державного примусу: 1) особисті, які спрямовані на засновника, члена релігійної організації (попередження); 2) майнові, які спрямовані на майновий стан релігійної організації (штраф, конфіскація предмета); 3) організаційні: припинення діяльності релігійної організації. Наголошено, що контроль повинні здійснювати органи місцевого самоврядування. З метою вдосконалення контролю з боку центральних органів виконавчої влади (ст. 29, 30 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації») за діяльністю релігійних організацій необхідне досягнення вертикальної узгодженості в контрольній діяльності з органами місцевого самоврядування (підтримали 58 % опитаних), а також удосконалення форм, методів і принципів державного контролю за діяльністю релігійних об'єднань в умовах воєнного стану, зростаючої екстремістської спрямованості, протидії пропаганді та дезінформації, забезпечення внутрішньої стабільності українського суспільства та міжнародної підтримки України.

Водночас, наглядова діяльність спрямована на запобігання вчиненню релігійними організаціями порушень законодавства, прав і законних інтересів громадян, статутних положень. Адміністративний нагляд за діяльністю релігійних організацій – забезпечення виконання загальнообов'язкових норм встановлених як законами, так і підзаконними актами, запобігання вчиненню релігійними організаціями порушень законодавства, прав і законних інтересів громадян, статутних положень та застосування до них заходів відповідальності. Наглядова діяльність органів прокуратури, органів виконавчої влади переслідує основну мету – запобігання вчинення такими організаціями порушень законодавства, прав і законних інтересів громадян, статутних положень та застосування до них заходів відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шестак В. С. Державний контроль в сучасній Україні (теоретико-правові питання): монографія. Харків: Основа, 2003. 208 с.
2. Андрійко О. Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 1999. 42 с.
3. Денисова А. В. Співвідношення контролю та нагляду. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 2 (4). С. 30–37.
4. Денисюк С. Ф. Громадський контроль за правоохоронною діяльністю в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. 2010. 36 с.
5. Адміністративне право України / за заг. ред. Т. О. Коломощ. Київ : Істина, 2011. 480 с.
6. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. В. Галуцько, П. В. Діхтєвський, О. В. Кузьменко, С. Г. Стеценко та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
7. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник. Київ, 1999. 736 с.
8. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#doc_info
9. Басова Ю. Ю. Контрольно-наглядова діяльність міліції громадської безпеки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2006. 31 с.
10. Комзюк А. Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання: монографія Харків: Нац. ун-т внутр. справ. 2002. 336 с.
11. Буга В. В. Правове регулювання державного контролю у сфері містобудування. *Приватно-правові та публічно-правові відносини: проблеми теорії та практики в умовах воєнної агресії*: зб. матеріалів II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 07 жовт. 2022 р.). Кропивницький, 2022. С. 385–388.
12. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон від 23.04.1991 р. № 987-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>.
13. Кравцова М. О. Адміністративно-правове регулювання релігійних правовідносин в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Кривий Ріг, 2020. 235 с.
14. Звіт про результати роботи Державної служби України з етнополітики та свободи совісті. 2023. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dcss.gov.ua/wp-content/uploads/2023/08/Zvit-2022.pdf>
15. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp#Text>